

4. Тлумачний словник української мови / за ред. Д. Г. Гринчишина. – 3-тє вид., перероб. і доповн. – К. : Освіта, 1999. – 302 с.
5. Тропіна Н.П. Семантична деривація в сучасній російській мові / Н.П. Тропіна. – Автореф. дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.02 / НАН України, Ін-т мово знав. ім. О.О.Потебні. – К., 2004. – 36 с. – Режим доступу: disser.com.ua/contents/5751.html.

ДЖЕРЕЛА ДОСЛІДЖЕННЯ

- MN – <http://www.mukachevo.net>
УП – <http://www.pravda.com.ua/news>
ЛП – <http://www.lvivpost.net>
ФП – <http://www.4post.com.ua>
УП
TabloID – <http://www.tabloid.pravda.com.ua>
Д – <http://www.day.kiev.ua/>

В статье рассмотрены процессы семантических преобразований как результат действия семантической деривации, прослежена специфика образования семантических неологизмов в заглавиях периодических интернет-изданий.

Ключевые слова: интернет-издание, заглавие, неологизм, семантическая деривация.

The processes of semantic changes as a result of semantic derivation are being researched, the specifics of formation of semantic neologisms in the headings of periodical on-line editions are revealed.

Key words: on-line edition, heading, neologism, semantic derivation.

УДК 81'373

Марина Болобан
(м. Київ)

САКРАЛЬНО-МІФОЛОГІЧНІ УЯВЛЕННЯ ПРО ЧАС І КАЛЕНДАР У РІЗНИХ МОВНО-КУЛЬТУРНИХ ТРАДИЦІЯХ

Стаття присвячена дослідженню позамовного контексту формування часової та календарної лексики, а саме міфологічному світосприйняттю носіїв архаїчних мовно-культурних традицій.

Ключові слова: лексика, час, календар, міфологічне світосприйняття

Лінгвоконцептологія або, ширше, лінгвоментологія репрезентована публікаціями Л.П. Гнатюк, І.О. Голубовської, С.П. Денисової, С.А. Жаботинської, В.В. Жайворонка, О.С. Колесника, В.І. Кононенка, І.В. Кононенко, Л.А. Лисиченко, А.М. Приходька, Т.В. Радзієвської,

В.М. Русанівського, О.О. Селіванової, В.П. Сімонок, Н.В. Слухай, О.С. Снитко, Ж.П. Соколовської, Н.І. Сукаленко, О.Б. Ткаченка, Г.М. Яворської в українській лінгвістиці і Ю.Д. Апрессяна, Н.Д. Арутюнової, Є. Бартмінського, Т.В. Булигіної, А. Вежбицької, С.Г. Воркачова, Г.Д. Гачева, А.А. Залізняка, В.І. Карасика, В.В. Колесова, Г.В. Колшанського, О.О. Корнилова, О.С. Кубрякової, Дж. Лакоффа, В.А. Маслової, Т.М. Ніколаєвої, Б.О. Серебренникова, Ю.С. Степанова, В.М. Телії, С.М. Толстої, О.В. Урисон, А.А. Уфимцевої, Н.В. Уфимцевої, Т.В. Цив'ян, А.Д. Шмельова в зарубіжній лінгвістиці.

Виникає потреба осмислення та моделювання тих або інших сегментів мовної картини світу в їхній специфіці порівняно з іншими мовами. Особливої уваги заслуговують мовні репрезентації тих сфер буття і свідомості, які пов'язані з найважливішими рисами національного характеру та світосприйняття. До них належать, серед інших, часові й календарні уявлення в їх мовній репрезентації. У більш загальному вигляді йдеться про образ часу, що поряд зі спільними для всього людства рисами має характеристики, специфічні для певної епохи та культури. Пізнання через мову, а саме через її лексичні засоби, особливостей ставлення українців до часу і його календарної сегментації може виступати важливим компонентом сучасного комплексного народознавства і формування міжкультурної комунікації на основі максимально об'єктивних і повних знань про специфіку ментального освоєння дійсності українським народом у зіставленні з іншими народами.

Лексичні репрезентації часових і тісно пов'язаних із ними календарних уявлень містять різномірну лінгвофілософську, лінгвокультурологічну, лінгвофольклористичну, етнолінгвістичну та іншу інформацію, яка потребує комплексного дослідження з використанням міждисциплінарних підходів. Утілені у мові реалії народного календаря, пов'язані з поняттями народної астрономії, є невіддільною частиною етнолінгвістичного дослідження кожного народу. Розгляд морфологічної будови, внутрішньої форми та етимології, зокрема прамовних форм і шляхів запозичення кожної лексеми сфери часу і календаря дозволяє змоделювати не лише в синхронії, а й у діахронії сферу часових понять носіїв мови та її мовні віддзеркалення.

Архаїчні й міфологічні уявлення про час і календар висвітлені у працях Дж.Дж.Фрезера, Р.Грейвза, М.Еліаде, Б.О.Рибакова. Особливості втілення стародавніх календарних уявлень у пам'ятках матеріальної культури розглянуті в дослідженнях А. Маршака, Б.О. Фролова, В.Є. Ларичева, М.О. Чмихова. Однак комплексного дослідження формування української

часово-календарної лексики в контексті історії матеріальної й духовної культури українців і віддзеркалення в цьому лексичному пласті сегменту мовної картини світу ще не було здійснено.

Усе сказане визначає **актуальність** дослідження лексики української мови сфери часу і календаря.

Мета статті – висвітлення позамовних аспектів формування календарно-часових уявлень у народів світу.

Міждисциплінарні дослідження часу і календаря у контексті лінгвістичних, психологічних, культурологічних, філософських та інших питань репрезентовані багатьма сучасними публікаціями [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10].

Відомо, що носії багатьох культур, починаючи з далекого доісторичного періоду (як свідчать численні факти – ще з кам'яного віку), приділяли значну увагу циклічним рухам небесних світил і періодичним змінам у природі. Так формувались основи календарних систем різних народів, які мають багато спільного через спільність природної основи календаря.

Цілком закономірно, що панування міфології як основного й навіть на певному етапі розвитку мислення й культури єдиного способу осмислення навколишнього світу призводило до сакралізації уявлень про час і календар. А осмислення природи й космосу через людину (антропний – олюднювальний – принцип світосприйняття) мав наслідком антропоморфізацію не лише небесних об'єктів, періодичний рух яких лежить в основі календарних схем, а й самого часу.

Сучасна наука відносно небагато знає про часово-календарні уявлення кам'яного віку на різних етапах розвитку тогочасної культури (від палеоліту до мезоліту), однак і ті відомості, які наявні в наш час, дають підстави для певних висновків та узагальнень.

Перша відома нині спроба фіксації ритмів Місяця (стоянка Більцингслебен у Німеччині) датується віком понад 300 тис. р. тому, коли «людини розумної» сучасного виду (*Homo sapiens sapiens*) ще не існувало. А вже понад 30 тис. р. тому людина вже сучасного виду регулярно спостерігала і фіксувала рух Місяця (дослідження А. Маршака) та, за сучасними інтерпретаціями, й інших світил – передусім Сонця (про що свідчать іще спостереження О.П. Окладникова над орієнтацією неандертальських поховань) й найяскравіших зірок, а, можливо, й планет (студії В.Є. Ларичева).

І вже в ті часи, слід припускати, небо та небесні об'єкти міфологізувалися, про що можуть свідчити декілька груп фактів.

По-перше, безпосередньо міфологія різних народів, сюжети, мотиви й образи якої можна певною мірою проєціювати в далеке доісторичне минуле. Так, коли Сонце, Місяць, зірки та сузір'я, планети, а пізніше й календарні періоди (день, місяць, рік, пори року, частини доби тощо) осмислювалися міфологічно мало не в усіх відомих давніх культурах, то принаймні частину таких уявлень можна спроеціювати в давніші епохи. Звичайно, тут потрібно використовувати пропоновану дослідниками міфології (Ю.О. Карпенко, О.Ф. Лосєв, Є.М. Мелетинський, Б.О. Рибаків, С.А. Токарев та ін.) типологію та відносну хронологію міфологічних сюжетів та образів, згідно з якою образи абстрактних божеств на зразок давньогрецького бога часу Хроноса з'являються пізніше за образи божеств конкретних, що втілюють міфологічні уявлення про Сонце, Місяць та зорі.

По-друге, значну інформацію про міфологічне осмислення неба, світил і календарних періодів дає дослідження первісного мистецтва різних територій (печерний живопис і графіка, дрібна пластика тощо). Так, завдяки студіям В.Є. Ларичева, М. Раппенглюка та ін. виявлено, що в деяких випадках пам'ятки первісного мистецтва, зокрема графічні зображення, відтворюють міфологізовані образи сузір'їв, зокрема Оріона. Зрозуміло, це свідчить, що вже тоді люди спостерігали за видимим циклічним рухом згаданого сузір'я, і такі спостереження корелюють із міфом про Небесного Мисливця (як утіленням сузір'я Оріон), поширеним у багатьох культурах Північної півкулі Землі.

Нарешті, по-третє, важливу роль відіграють безпосередні свідчення про найдавніші астрально-міфологічні образи, які дає сама мова. Так, встановлено, що сузір'я Великої Ведмедиці мало форму, схожу на ведмедя, близько 100 тис. р. тому, а вже близько 80 тис. р. тому втратило таку форму. Отже, як робить висновок Ю.О. Карпенко, назване сузір'я дістало свою назву (спільну за внутрішньою формою для багатьох мов Європи, Азії й Північної Америки) близько 100 тис. р. тому. Подібні висновки про давність астроніма може дати й спостережене В.В. Івановим поширення в багатьох мовах Північної півкулі назви зірки Сиріус (альфа сузір'я Великого Пса) із внутрішньою формою «собака». Отже, вже в часи появи таких назв давні люди спостерігали світила та їх періодичність і міфологічно осмислювали їх.

Вважається, що перші уявлення про сузір'я виникли ще в період первісного мисливського господарства, про що свідчать, окрім уже згаданого міфологічного осмислення сузір'я Оріон як Небесного Мисливця, також

назва сузір'їв, через які проходить Сонце протягом року, – *зодіак* (давньогрецьк. *zodiakoskuklos* «коло тварин»), а також окремі назви сузір'їв – як зодіакальних. так і інших, які репрезентують тваринний світ.

Значний за обсягом і досить різноманітний матеріал про міфологічне осмислення часу й календаря дають міфологічні системи Стародавнього Сходу – Єгипту, Месопотамії, Індії, Китаю тощо.

Оскільки культ Сонця, Місяця, зірок і планет був у народів світу майже універсально поширеним, то й сприйняття часу та календаря, що залежали від руху світил, зазнавало істотної сакралізації.

У Давньому Єгипті було декілька божеств Сонця (ранкове сонце Хепрі, денне – Ра, вечірнє – Атум, що свідчило про сакралізований поділ світлої частини доби), декілька божеств Місяця (Тот, Ях, Хонсу з не зовсім ясними відмінностями функцій), боги окремих планет у різних їхніх фазах (ранковий і вечірній Меркурій, ранкова і вечірня Венера були різними божествами) і численні божества зірок та сузір'їв. Серед останніх особливе місце посідав Сиріус (давньоєгипетськ. *Condet*, у давньогрецькому переданні *Comic*). Ретельні спостереження за рухом світил призвели до витворення декількох детально розроблених календарних систем. Основний єгипетський календар включав 360 днів і 5 додаткових днів, кожен із яких був присвячений певному планетному божеству. Новий рік у Єгипті припадав на літо, коли відбувався перший після періоду невидимості ранковий схід зірки Сиріус, образ якої як богині посідав одне з центральних місць у давньоєгипетській астрономічній релігії. Не менш важливу роль відігравав образ сузір'я Оріон, схід якого після періоду невидимості сприймали як відродження бога відновлюваного життя Осіріса. Існував також поділ року на 36 десятиденних тижнів (декад) відповідно до руху зірок і сузір'їв, що сходять, кульмінують на небі й заходять у певні дні року (такі сузір'я, що лежали в основі давньоєгипетського визначення тижнів, називали «деканами»). Відповідно до руху сузір'їв був здійснений і поділ доби (передусім її нічної частини) на години. Богом календаря, а так само будь-яких обчислень і взагалі знання, у Давньому Єгипті був бог Місяця Тот (Тот, Джехуті), що свідчить про давність і важливість єгипетських спостережень саме за Місяцем. У часи Юлія Цезаря принципи єгипетського календаря були запозичені до давньоримської культури й пізніше справили вплив на календарні традиції європейських народів.

Не менш вагомим був астрономічний компонент і в шумеро-вавилонській міфології, що також, у свою чергу, формував сакрально-міфологічні уявлення про час та його календарні цикли. У шумерів

центральною міфологічними образами були бог неба Ан (що не втручався в дії богів і людей – свідчення про сприйняття неба як нерухомого порівняно зі світилами), бог Місяця Нанна, його син – бог Сонця Уту (мотив породження Сонця Місяцем – свідчення про важливішу міфологічну, а відтак і календарну, роль Місяця порівняно з Сонцем у Шумері, як і в Єгипті) й богиня планети Венери Інана (Інанна). Ті самі образи, але під іншими іменами, були центральними об'єктами культури й у вавилонян (Шамаш «Сонце», Син «Місяць», Іштар «Венера»). Шумеро-вавилонський календар був якнайтісніше пов'язаний із тамтешньою астрономією й математикою, ищо були досить розвиненими. В його основі лежала шістдесяткова система числення (що впливала і на астрономію, і на геометрію) і уявлення про магічність числа 7 (7 рухомих небесних об'єктів. видимих неозброєним оком, – Сонце, Місяць, Меркурій, Венера, Марс, Юпітер, Сатурн; 7 днів однієї фази Місяця, звідки й 7-денний тиждень), що в новітні часи дістало й вагому психологічну інтерпретацію (як відомо, людина оптимально сприймає й запам'ятовує 7 ± 2 об'єктів – «магічне число Міллера»). У шумеро-вавилонській культурі остаточно оформились і систематизувались уявлення про *зодіак* – 12 сузір'їв, через які проходить Сонце протягом року і кожне з яких виступає небесним покровителем певного місяця. Значна частина назв шумеро-вавилонських сузір'їв має ту саму внутрішню форму, що й сучасні європейські, зокрема й англійські, але деякі відрізняються (наприклад, шумерське *maš-šuhur* буквально «козел-риба» – Козоріг). Богом мудрості, обчислень і культури у вавилонян був Набу – уособлення планети Меркурій.

Давньоіндійський календар у контексті наукової астрономії й відповідних міфологічних уявлень, за сучасними науковими відомостями, розпочав свій розвиток іще від протоіндійської культури (культури Хараппи й Мохенджо-Даро III–II тис. до н.е.), про що свідчать інтерпретовані дослідниками міфологічні малюнки й календарні написи.

Календар Стародавнього Китаю також був прив'язаний до давньої традиції астрономічних спостережень у контексті образів небесних богів. Початки чотирьох сезонів року визначалися рухом певних сузір'їв. Головним божеством починаючи від династії Чжоу виступало обожнене небо Тянь. З найдавніших часів ворожіння в Китаї, в яких головним жерцем виступав сам імператор, мали на меті вгадати волю неба, а астрономи, за писемними свідченнями, були зобов'язані передбачати сонячні затемнення вже в III тис. до н.е.

Таким чином, давньосхідні уявлення про час і календар були похідними від поклоніння богам небесних світил (а після виникнення

писемності починає істотно впливати й магія письма, поєднана з магією чисел). Такі уявлення справляли неабиякий вплив на греко-римську міфологію, науку й культуру – останні не тільки використовували східний (особливо давньоєгипетський і шумеро-вавилонський) досвід астрономічних спостережень, вимірювання часу й укладання календарів. але й запозичали сакралізовані астрологічні уявлення, поєднуючи їх із своїми власними уявленнями та міфологічними образами й мотивами.

Слід звернути увагу на основні відмінності уявлень про час (і, відповідно, його організацію в культурі – календар) у давніх традиціях порівняно з сучасними. Ці відмінності пояснюються не тільки браком об'єктивних наукових знань (зокрема, з фізики й астрономії) у носіїв давніх культур, а й – у першу чергу – міфологічним мисленням. Коли носії сучасної цивілізації уявляють час як одновимірний і рівномірний, то в давніх культурах час уявляли як циклічний і нерівномірний. Осередком нерівномірності (пов'язаної з табуванням і сакралізацією) виступали календарні свята, супроводжувані численними ритуалами (нерідко з наслідуванням руху світил, передусім Сонця, різноманітною імітацією форми небесних об'єктів у ритуальних предметах). Особливе значення мали новорічні свята (свята на межі старого і нового років), що відповідали уявленням про розрив циклічного бігу часу й ослаблення космічного порядку наприкінці року (прикладом можуть виступати 5 останніх днів року в давньоєгипетському календарі, новорічне ритуальне приниження царя у вавилонській культурі – дослідження В.В. Ємельянова, Кронії в Давній Греції, Сатурналії в Давньому Римі, Коляда у давніх слов'ян тощо).

У перспективі потребують спеціального дослідження питання шумеро-вавилонського (опосередкованого античною традицією), греко-римського, кельтського впливу на розвиток англійського календаря та лексики вимірювання часу, міра збереженості загальногерманських традицій та назв у відповідному сегменті словника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ахундов М.Д. Концепции пространства и времени: Истоки, эволюция, перспективы / М.Д. Ахундов. – М.: Наука, 1982. – 222 с.
2. Бансимба М. Концепт ВРЕМЯ в русской, французской и конголезской языковых картинах мира: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / М. Бансимба; Южный Федеральный университет. – Ростов-на-Дону, 2007. – 34 с.
3. Батуркин М.Г. Мифологическое пространство и время в современной культуре: Семантическое сходство пространственно-временных представлений в мифологических и

религиозных системах [Электронный ресурс] / М.Г. Батуркин. – Режим доступа: <http://www.newacropolis.org.ua/ru/study/conference/?thesis=3395>

4. Габович Е. Предыстория современных календарей [Электронный ресурс] / Е. Габович. – Режим доступа: <http://artifact.org.ru/detalirovka-voprosov-globalnoy-teorii/evgeniy-gabovich-predistoriya-pod-znakom-voprosa.html>

5. Гуревич А.Я. Представления о времени в средневековой Европе / А.Я. Гуревич // История и психология / Под ред. Б.Ф. Поршнева, Л.И. Анцыферовой. – М.: Наука, 1971. – С. 159–198.

6. Гюйо М. Происхождение идеи времени / М. Гюйо. – СПб.: Изд-во т-ва «Знание», 1899. – 372 с.

7. Ермаков С.Э. Время богов и время людей. Основы славянского языческого календаря / С.Э. Ермаков, Д.А. Гаврилов. – М.: Ганга, 2009. – 288 с.

8. Иванов В.В. Индоевропейские названия времен года / В.В. Иванов // Календарно-хронологическая культура и проблемы ее изучения: К 870-летию «Учения» Кирика Новгорода: Материалы научной конференции. – М.: Российский государственный гуманитарный университет, 2006. – С. 64–70.

9. Каган М.С. Время как философская проблема / М.С. Каган // Вопросы философии. – 1982. – № 10. – С. 117–124.

10. Коннова М.Н. Концептуальные метафоры времени в современном английском языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04. – германские языки / М.Н. Коннова; Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова. – Москва, 2007. – 25 с.

Статья посвящена исследованию экстралингвистического контекста формирования лексики сферы времени и календаря, прежде всего мифологическому мировосприятию носителей архаических языково-культурных традиций.

Ключевые слова: лексика, время, календарь, мифологическое мировосприятие

The main concern of the research is extralinguistic context of the time and calendar lexicon's formation, especially mythological world view in archaic lingvocultural traditions.

Key words: lexicon, time, calendar, mythological world view

УДК811.161.2'37/38

Юлія Виноградова

(м. Київ)

ОСОБЛИВОСТІ ВИЯВУ СИНКРЕТИЗМУ НА РІВНІ ОБСТАВИННИХ ДЕТЕРМІНАНТІВ

Стаття присвячена вивченню та аналізу речень текстів офіційно-ділового стилю в українській лінгвістиці на сучасному етапі її розвитку. Увага зосереджена на основних параметрах, жанрах реалізації, власне мовних особливостях офіційно-ділового стилю та на специфіці вживання в ньому синкретичних обставинних детермінантних поширювачів.

Ключові слова: стиль, мовний стиль, офіційно-діловий стиль, офіційно-діловий дискурс, офіційно-діловий текст, синкретизм, обставинний детермінант.